

ละครรำแก้บน คณะฉลองศิลป์
Chalongsilp Band's Votive Offering Thai Traditional Dance

วีณา เรี่ยวแรง* ชีรภัทร์ ทองนึ่ม สุขสันติ แวงวรรณ
Weena Riawrang* Theeraphut Tongnim Suksanti Wangwan
ศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย นักศึกษาคณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์*
Master of Arts, Thai Traditional Dance Major,
Faculty of Music and Drama Students, Bunditpatanasilpa
ที่ปรึกษาโครงการบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์²
Graduated Study Program Advisor, Bunditpatanasilpa Institute
ผู้รับผิดชอบหลักสูตร ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต และหลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต
โครงการบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์³
Person in charge of Master of Arts and Doctoral of Arts Program, Graduated Study Program,
Bunditpatanasilpa Institute
aomveena71@gmail.com

Received: November 15, 2021

Revised: February 1, 2022

Accepted: February 28, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และวิเคราะห์รูปแบบการแสดงละครรำแก้บน คณะฉลองศิลป์ โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยดังนี้ 1) ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2) เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับคณะฉลองศิลป์ 3) เก็บข้อมูลโดยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม 4) นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์รูปแบบและขั้นตอนในการแสดงละครรำแก้บนคณะฉลองศิลป์ 5) สรุปผลการวิจัย

ผลจากการศึกษาพบว่า คณะละครฉลองศิลป์ได้เดินทางเข้าสู่จังหวัดนครปฐม ในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ราว พ.ศ. 2444-2446 โดยมีนางเล็ก เป็นผู้ย้ายถิ่นฐานเข้ามาอาศัยในจังหวัดนครปฐม และได้สืบสานศิลปะการแสดงโขนละครโดยรับแสดงในโอกาสต่าง ๆ ตลอดจนได้ฝึกหัด ถ่ายทอดให้กับ ลูกหลาน และผู้ที่สนใจ องค์ความรู้ต่าง ๆ ตกทอดถึงรุ่นลูกคือ นายสวัสดิ์ - นางทองหล่อ พันธุ์รักดี โดยบุตรที่สืบทอดองค์ความรู้ คือนางฉลอง พันธุ์รักดี และได้ตั้งชื่อคณะละครว่า “ฉลองศิลป์” ปัจจุบันดำเนินการดูแลคณะโดยลูกสาวคือนางสาวศิริรัตน์ พันธุ์รักดี และได้มอบหมายให้นางชอุทัย ปิ่นเวหา เป็นผู้จัดการ ละครรำแก้บนคณะฉลองศิลป์ มีรูปแบบของการแสดงแบบละครรำมากที่สุด ซึ่งละครรำ แบ่งการแสดงออกเป็น 3 ช่วง คือ 1) พิธีกรรม 2) การแสดง 3) จบการแสดง ในช่วงของการ

แสดงพบว่า มีการรำถวายมือของคณะฉลองศิลป์ หลายลักษณะคือ การรำถวายมือเพลงช้าเพลงเร็ว การรำถวายมือชุดเพลงเบ็ดเตล็ด และการรำถวายมือชุดพิเศษ

คำสำคัญ: ละครรำ แก้งบน คณะฉลองศิลป์ จังหวัดนครปฐม

Abstract

This research was qualitative research. The purposes of the research were to study the history and to analyze the formats of Chalongsilp Band's Votive Offering Thai Traditional Dance. The Research Methodology were as follows; 1) to study for relevant papers and research works., 2) to collect the information from the informants who are related to the Chalongsilp's Band. 3) to collect the information with Non-Participant Observation method. 4) to analyze the formats and the steps of Chalongsilp Band's Votive Offering Thai Traditional Dance, and 5) to summarize the research.

The results of the study were as follows: the Chalongsilp Band had moved to Nakhon Pathom Province during King Chulalongkorn the Great (Rama V)'s era, approximately during 1901-1903. Mrs. Lek, Mrs. Chalong's grandmother, had performed Thai traditional dance in various events. Her lineages and those who interested were trained and practiced Thai traditional dance by Mrs. Lek. Thus, all principles and knowledge of Thai traditional dance had passed to her children, Mr. Sawat and Mrs. Thonglor Panpakdee. In addition, Mrs. Chalong Panpakdee, Mr. Sawat and Mrs. Thonglor's daughter, named this band as "Chalongsilp". Nowadays, the band's business is supervised by her daughter, Ms. Sirirat Panpakdee, and has Mrs. Chuthip Pinveha control the band as a manager. The forms of Chalongsilp Band's Votive Offering Thai Traditional Dances are dance dramas. The dance dramas are divided into 3 parts which are as follows: 1) The worship ceremony, 2) The dance drama, and 3) The ending of dancing. Chalongsilp Band's dance dramas have various styles of hand worshipping dance, including slow and fast hand dance, miscellaneous dance set, and special dance set.

Keywords: Dance Drama, Votive Offering Thai Traditional Dance, Chalongsilp Band, Nakhon Pathom Province

บทนำ

ละครเป็นของชาวบ้าน พัฒนาการมาจากการละเล่น ร้องรำ ทำเพลง ละครเกิดจากประสบการณ์ จินตนาการ ความคิดของมนุษย์ เพื่อความบันเทิง หรือเพื่อสวดดี บวงสรวง บูชา (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2532) จุดประสงค์ของการเล่นละครอย่างหลังนี้ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อของมนุษย์ ที่ยอมรับว่าสิ่งนั้นมีอยู่จริง โดยได้อาศัยพยานหลักฐาน และข้อมูลบางอย่างมาสนับสนุน ซึ่งเป็นความเชื่อที่อาศัยเหตุผลที่แฝงอยู่กับอารมณ์ความรู้สึก จนเกิดเป็นความวิตกกังวล และไม่มั่นใจในชีวิตของตนในบางเรื่อง จึงมีการหาที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นศาสนา เทพ หรือภูตผี ปีศาจ โดยการสร้างพิธีกรรมบางอย่างเพื่อบนบานติดต่อกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเชื่อมั่น และสบายใจ ดังนั้นการบนบานจึงเป็นหนทางที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อให้หลุดพ้น และการแก้บนด้วยละครรำเป็นหนึ่งในรูปแบบที่ได้รับความนิยม และสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะขึ้นชอบการรำ โดยสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีค่านิยมบนบาน และมีคณะละครแก้บนอยู่ประจำ เช่น หลวงพ่อพุทธโสธร วัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา ศาลท้าวมหาพรหม บริเวณสี่แยกราชประสงค์ กรุงเทพมหานคร องค์พระราหู วัดศิระทอง จังหวัดนครปฐม เป็นต้น

จังหวัดนครปฐม เป็นอีกหนึ่งจังหวัดที่มีศิลปวัฒนธรรมรุ่งเรืองมาตั้งแต่อดีต มีประวัติอันยาวนานจากการที่เคยเป็นศูนย์กลางของความเจริญตั้งแต่สมัยทวารวดี และด้วยเหตุการณ์ภัยของธรรมชาติต่าง ๆ ทำให้นครปฐมเป็นเมืองรกร้าง แต่ด้วยความที่ในอดีตที่คงความรุ่งเรืองผ่านโบราณสถานองค์พระปฐมเจดีย์นั้น ทำให้สมัยรัตนโกสินทร์ โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้มีการบูรณะพระปฐมเจดีย์ ส่งผลถึงความเจริญรุ่งเรืองได้กลับมาเข้าสู่จังหวัดนครปฐมอีกครั้ง ผู้คนโดยรอบเริ่มหลั่งไหลเข้าสู่จังหวัดนครปฐม เกิดศาสนสถานขึ้นเยอะที่สุดในเขตปริมณฑล 22 วัดด้วยกัน รองจากกรุงเทพมหานครที่เป็นเมืองหลวง โดยมีวัดที่ผู้คนนิยมศรัทธากราบไหว้ และใช้ละครรำแก้บนเป็นสิ่งถวายบูชา เช่น วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร วัดไร่ขิง วัดสว่างอารมณ์ วัดไทยवास วัดศิระทอง และวัดที่แปลกและต่างจากวัดอื่น คือวัดศิระทอง ที่มีการถวายละครแก้บนกับองค์เทพพระราหู ซึ่งไม่ใช่พระ แต่เป็นเทพ ที่ผู้คนกราบไหว้นับถือ โดยเฉพาะผู้ที่เกิดในวันพุธกลางคืน จะมีความเชื่ออย่างมาก ต้องมากราบไหว้ขอพรกับองค์พระราหูบนบานศาลกล่าวต่าง ๆ สิ่งทีนอกเหนือจากการบวงสรวงองค์พระราหูจากของดำ 8 อย่างที่ทางวัดจัดให้แล้วยังมีคณะละครแก้บน ที่ตั้งรับผู้ที่มากราบไหว้ ได้จางวานคณะละครให้แสดงบูชาแก้องค์พระราหู หรือจะให้แสดงเพื่อการแก้บนประจำ คณะที่รับจ้างประจำคือ คณะฉลองศิลป์ นั่นเอง

จากการที่ผู้วิจัยมีโอกาสไปสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์องค์พระราหู ที่วัดศิระทอง จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยได้ทำการเข้าไปพูดคุยเบื้องต้น ถึงกิจการความเป็นมา ด้วยเหตุที่ว่าไปสักการะองค์พระราหู ทุกครั้งก็จะเจอคณะละครคณะนี้อยู่เสมอ ดังนั้นข้อมูลเบื้องต้นที่ผู้วิจัยได้ทำการสอบถามประวัติและความเป็นมาของคณะละครนี้มีความน่าสนใจที่จะศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพราะว่คณะละครนี้ก่อตั้งมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เป็นเวลาทั้งหมด 100 กว่าปี และเป็นละครรำคณะที่เกิดขึ้นในช่วงบูรณะจังหวัดขึ้นมาด้วย

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาละครรำแก้งันคณะฉลองศิลป์
2. ศึกษารูปแบบลำดับขั้นตอน ของการแสดงละครรำแก้งัน คณะฉลองศิลป์

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเก็บข้อมูลจากการค้นคว้า ศึกษาเอกสาร (Literature Review) และเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ร่วมกับการสังเกตเพื่อให้ได้ข้อมูลรายละเอียดที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจง ซึ่งมีรายละเอียด ของวิธีการศึกษาดังต่อไปนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง งานวิจัยเรื่อง ละครรำแก้งัน คณะฉลองศิลป์ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการตัดสินใจในละครรำแก้งันคณะฉลองศิลป์ โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยดังนี้ 1) ผู้วิจัยตั้งประชากรไว้คือ คณะละครรำแก้งัน ฉลองศิลป์ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคณะละครในจังหวัดนครปฐม 2) กลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ คณะละครฉลองศิลป์ จังหวัดนครปฐม และผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับคณะละคร ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลทั่วไป

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ คือ แบบสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ โดยดำเนินการตามขอบเขตของการวิจัย 2 แบบด้วยกัน ดังนี้ 1) แบบสัมภาษณ์ เรื่อง ประวัติความเป็นมาของคณะละครรำแก้งัน คณะฉลองศิลป์ ในจังหวัดนครปฐม 2) แบบสัมภาษณ์ เรื่อง รูปแบบของการแสดงละครรำแก้งัน คณะฉลองศิลป์ ในจังหวัดนครปฐม

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีขั้นตอนดังนี้ 1) การศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติและรูปแบบการแสดง ได้แก่ ละครเทิดทูนจังหวัด จันทบุรี ละครแก้งันหลวงพ่อบุทธโสธร และประวัติของคณะละครในจังหวัดนครปฐม จากหนังสือ เอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2) การศึกษาในส่วนของภาคการแสดง ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ คณะละครฉลองศิลป์จังหวัดนครปฐม เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยสัมภาษณ์จากผู้จัดการคณะละครรำแก้งัน นักแสดง และนักดนตรี ดังนี้ นางชุติพย์ ปิ่นเวหา ผู้จัดการคณะฉลองศิลป์ นางกุสนฉันท ชตารุ่ง นักแสดงและนักร้องอาวุโส คณะฉลองศิลป์ นายสุรินทร์ ศรีอนันต์ นักดนตรีคณะฉลองศิลป์ และผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับคณะละคร ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลทั่วไป คือ กลุ่มบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และพัฒนาการของคณะละครแก้งันในจังหวัดนครปฐม รูปแบบลำดับขั้นตอนของการแสดงละครรำแก้งันในจังหวัดนครปฐม จากผู้รู้ที่สามารถให้ข้อมูลได้อย่างถูกต้องและชัดเจน 3) ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลโดยการสังเกตจากการแสดงแก้งันต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่วัดศีลขะทอง จังหวัดนครปฐม จากคณะฉลองศิลป์ ทุกวันพุธ และวันอาทิตย์ และได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และการลงพื้นที่

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่ได้รับจากผู้เกี่ยวข้องของ คณะฉลองศิลป์ เกี่ยวกับประวัติและรูปแบบขั้นตอนของการแก้งันด้วยละครรำแก้งัน บทบาทสำคัญของการ ทำพิธีกรรม ลักษณะเฉพาะของคณะ และการแสดงละครรำแก้งันสิ่งศักดิ์สิทธิ์

5. วิเคราะห์ลักษณะการตัดสินใจในละครรำกับบนคณะฉลองศิลป์ เป็นการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive) ซึ่งได้จาก การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และจัดบันทึกปรากฏการณ์ที่มองเห็นซึ่งผ่านการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าแล้ว นำมาเขียนเป็นข้อความแบบบรรยาย (Descriptive)

ผลการศึกษา

“ฉลองศิลป์” เป็นคณะละครในจังหวัดนครปฐม ที่ตั้งเดิมตั้งแต่เริ่มคณะ ตั้งอยู่ที่บ้านเลขที่ 41/1 ถนนราชดำเนิน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม และเมื่อปี พ.ศ. 2553 สำนักงานธนารักษ์พื้นที่นครปฐม ได้ขอคืนพื้นที่บริเวณนั้น คณะฉลองศิลป์ จึงย้ายที่ตั้ง เป็นที่อยู่ปัจจุบัน คือ บ้านเลขที่ 201 ซอยเกษตรสิน ถนนมาลัยแมน ตำบลลำพญา อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม คณะฉลองศิลป์ มีต้นตระกูลมาจาก ทวดช้าง ผู้ที่ตั้งคณะละครอยู่ทางทิศเหนือของวัดท่าเรือ อำเภอดำรงวิทยารมย์ จังหวัดกาญจนบุรี ในแผ่นดินรัชกาลที่ 1 (วิศิษ แก้วเอี่ยม, 2549)

ทวดช้างมีภรรยาหลายคน แต่เท่าที่สืบค้นได้และมีเครือญาติอยู่ในปัจจุบันคือเครือญาติที่เกิดกับภรรยาหญิงมอญ (ไม่ทราบชื่อ) และเครือญาติที่เกิดกับภรรยาหญิงไทย (ไม่ทราบชื่อ) ทวดช้างมีบุตรที่เกิดกับภรรยาหญิงมอญก่อน 2 คน คือ บุตรชายคนโตชื่อหลวงจงภักดี และบุตรชายคนรองชื่อหมื่นสำแดงฤทธิ์ ส่วนบุตรกับภรรยาหญิงไทย มี 2 คนเช่นกัน คือ บุตรชายคนโตชื่อนายก้อ และบุตรสาวคนเล็กชื่อนางนี้

ผู้สืบทอดคณะละครเป็นเครือญาติของทวดช้างที่เกิดกับภรรยาหญิงไทย (ไม่ทราบชื่อ) ซึ่งสามารถลำดับการสืบทอดศิลปะการละครได้ดังนี้ นายก้อ บุตรชายของทวดช้างที่เกิดกับภรรยาหญิงไทย ได้แต่งงานกับนางวร และมีบุตรด้วยกัน 2 คน คือ นางไล่ และนางเล็ก และบุตรคนเล็กที่ชื่อ นางเล็กนี้ก็ได้เป็นผู้สืบทอดศิลปะการละครโอนจากทวดช้าง เมื่อนางเล็กโตเป็นสาวได้แต่งงานกับนายเพิ่ม คนในแถบท่าเรือ จังหวัดกาญจนบุรี มีบุตรด้วยกัน 3 คน คือ นายสวัสดิ์ นายเฉลิม และนายฉลาย ซึ่งนายเฉลิมลูกของนางเล็ก สมัยอายุ 12-15 ปี เคยแสดงละครรับเสด็จ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ณ พระราชวังสนามจันทร์

เมื่อนายเพิ่มเสียชีวิตนางเล็กได้แต่งงานใหม่กับนายก齡 มีบุตรด้วยกัน 1 คน คือ นายสังข์ และต่อมานางเล็กได้เข้ามาอาศัยอยู่ในจังหวัดนครปฐมในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ราว พ.ศ. 2444-2446 และได้สืบสานศิลปะการแสดงโขนละครโดยรับแสดงโขนละครในโอกาสต่าง ๆ และได้ฝึกหัดและถ่ายทอดศิลปะการแสดงโขนละครให้กับลูกหลานตลอดจนบุคคลที่สนใจทั่วไป โดยเฉพาะบุตรชายคนโตคือนายสวัสดิ์ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความสามารถในการศิลปะด้านนี้ และเป็นผู้สืบทอดศิลปะการละครต่อจากย่าเล็ก พันธุ์ภักดี

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 มีประกาศให้ใช้นามสกุล โดยเครือญาติของสายตระกูลทวดช้างได้นำชื่อของ หลวงจงภักดี บุตรชายคนโตของทวดช้างมาตั้งเป็นชื่อสกุล คือ “พันธุ์ภักดี”

นายสวัสดิ์ พันธุ์ภักดี ซึ่งเป็นบุตรคนโตของย่าเล็กนั้น ได้แต่งงานกับนางทองหล่อ สุนทรสารทูล มีบุตรด้วยกัน 4 คน คือ

- 1) นายฉลอม พันธุ์ภักดี (ถึงแก่กรรม)
- 2) นายชลอ พันธุ์ภักดี
- 3) นางฉลอง พันธุ์ภักดี (ถึงแก่กรรม)
- 4) นายชลัช พันธุ์ภักดี
- 5) นางสาวศรีรัตน์ พันธุ์ภักดี (ถึงแก่กรรม)

ครอบครัวของนายสวัสดิ์ พันธุ์ภักดี กับนางทองหล่อ สุนทรสารทูล ตั้งรกรากอยู่ในจังหวัดนครปฐม รับการแสดงละครและสืบสานถ่ายทอดศิลปะการแสดงโขนละคร ให้แก่บุตรหลานและผู้สนใจทั่วไปมาโดยตลอด หลังจากนายสวัสดิ์ พันธุ์ภักดี ได้เสียชีวิตลงในวัย 46 ปี นางทองหล่อ สุนทรสารทูล ยังคงถ่ายทอดวิชาความรู้ด้านละครให้กับบรรดาลูกหลาน และลูกศิษย์ บุคคลทั่วไปจะรู้จักในชื่อคณะละครยายทองหล่อ เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีที่ตั้งชื่อคณะเหมือนในสมัยนี้ จึงมักเรียกตามชื่อเจ้าของคณะละคร นางทองหล่อ สุนทรสารทูล ส่งเสียบุตรให้ได้รับการศึกษาจบภาคบังคับ และเรียนจบปริญญาตรีเกือบทุกคนจนได้ทำงานรับราชการ แต่มีบุตรสาวที่จบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 และได้ดำเนินเส้นทางอาชีพละครแบบเดียวกับมารดา โดยได้รับการสนับสนุนจากนางทองหล่อ สุนทรสารทูล และตั้งชื่อคณะละครว่า “ฉลองศิลป์”

นางทองหล่อ สุนทรสารทูล ยังคงเผยแพร่ความรู้ด้านการรำละครให้กับโรงเรียนต่าง ๆ ทั้งในจังหวัดนครปฐม และจังหวัดใกล้เคียงอยู่ ส่วนนางฉลอง พันธุ์ภักดี ออกแสดงละครเป็นละครเร่ไปทั่วทุกที่ เช่น นครราชสีมา ระนอง ชุมพร ภูเก็ต ยะลา ได้รับชื่อเสียงโด่งดังเพราะเป็นละครที่ประยุกต์ระหว่างละครนอก ละครร้อง และละครพันทาง มีการเปลี่ยนฉากตามท้องเรื่อง และให้ความบันเทิงกับผู้ชมเป็นอย่างมาก

ภาพที่ 1 รูปบูชาครูผู้ล่วงลับ (ในภาพจากซ้าย) นางทองหล่อ สุนทรสารทูล
(กลาง) นางฉลอง พันธุ์ภักดี (ขวา) นายอุมาทิพย์ พันธุ์ภักดี
ที่มา: ชูทิพย์ ปิ่นเวหา, 2564

นางฉลอง พันธุ์รักดี (ถึงแก่กรรม ปีพ.ศ. 2553) เป็นบุตรคนที่ 3 และได้เป็นผู้สืบทอดละครต่อจาก นายสวัสดิ์กับนางทองหล่อ โดยได้ตั้งชื่อคณะละครว่า “ฉลองศิลป์” และรับการแสดงในโอกาสต่าง ๆ ต่อมา นางฉลองได้แต่งงานกับนายบุญธรรม คชวัตร มีบุตร 1 คน คือ นางสาวศิริรัตน์ พันธุ์รักดี และ แต่งงานครั้งที่สองกับนายสุชาติ กลิ่นละมุน อดีตผู้จัดการบริษัทโอสถสภา (ถึงแก่กรรม) มีบุตร ด้วยกัน 1 คน คือ นายอุมาทิพย์ พันธุ์รักดี (ถึงแก่กรรมปีพ.ศ. 2551) นอกจากรับงานแสดง ในโอกาสต่าง ๆ แล้ว นางฉลองยังได้ถ่ายทอดและฝึกหัดศิลปะการแสดงละครให้กับบุตรหลาน ตลอดจนผู้สนใจทั่วไปอย่างสม่ำเสมอ ปัจจุบัน ดำเนินการดูแลคณะโดยบุตรสาว คือ นางสาวศิริรัตน์ พันธุ์รักดี เป็นหัวหน้าคณะต่อจากมารดา แต่เนื่องจาก นางสาวศิริรัตน์ พันธุ์รักดี ย้ายที่อยู่อาศัยไปอยู่จังหวัดเชียงใหม่ จึงมอบหมายนางชุติพย์ ปิ่นเวหา ลูกศิษย์ ตั้งแต่สมัยนางทองหล่อ เป็นผู้จัดการคณะฉลองศิลป์ ที่ยังคงตั้งและทำการแสดงอยู่ที่จังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน

ภาพที่ 2 นางชุติพย์ ปิ่นเวหา ผู้จัดการคณะปัจจุบัน

รูปแบบการแสดงละครรำแก่นคณะฉลองศิลป์ มี 2 รูปแบบคือ รูปแบบที่ 1 แสดงแบบเป็นละครเรื่อง คือแสดงแบบเป็นเรื่อง เป็นตอนในนิทานหรือวรรณคดี ซึ่งมีขั้นตอนพิธีกรรม โดยเริ่มจากการตั้งกานัลบูชาครู การบรรเลงโหมโรง เบิกโรงด้วยการรำถวายมือเพลงช้าเพลงเร็ว ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สำคัญ จากนั้นเริ่มการแสดงละครเรื่องแก่น รูปแบบนี้จะแสดงแบบละครชาตรี ละครนอก และละครพันทาง (ชุติพย์ ปิ่นเวหา, 2564) ซึ่งทางคณะจะเรียกการแสดงละครอย่างนี้ว่า ละครประยุกต์ และจบการแสดงลงด้วยการที่หัวหน้าคณะพูดกล่าวขอบคุณ และอวยพรเจ้าภาพ “เราทีมงานคณะฉลองศิลป์ก็ขอให้เจ้าภาพมีความสุข ความเจริญ เราชาวคณะก็ขอบคุณนี้ เราชาวคณะขอกล่าวคำว่า สวัสดิ์ค่ะ” (ชุติพย์ ปิ่นเวหา, 2564) รูปแบบการแสดงที่ 1 นี้นักแสดงในปัจจุบันมีส่วนน้อยที่เล่นละครเรื่องได้ ซึ่งจะมีนักแสดงรุ่นพี่ที่เคยร่ำมาก่อนจึงจะสามารถแสดงได้ และในสถานการณ์ปัจจุบันที่มีโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 แพร่ระบาดจึงทำให้งานจ้างละครเรื่อง ลดน้อยลงไป รูปแบบที่ 2 แสดงแบบละครรำ คือการรำถวายมือเพลงช้าเพลงเร็ว การรำถวายมือชุดเบ็ดเตล็ด และการรำถวายมือชุดพิเศษ ซึ่งรูปแบบที่ 2 นี้ปัจจุบันยังทำการแสดงเป็นหลัก อยู่ที่วัดศรีษะทอง จังหวัดนครปฐม ทุกวันพุธ เวลา 9.00 -21.00 น. และวันอาทิตย์ เวลา 9.00 - 17.00 น. ขั้นตอนการ

แสดงละครรำแก้บนที่วัดศีระทอง ของคณะฉลองศิลป์ แบ่งออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้ พิธีกรรม การแสดง และ เลิกการแสดง

1. ขั้นตอนของพิธีกรรมเป็นพิธีกรรมที่สร้างขึ้น เพื่อการบูชา ระหว่างผู้นับถือกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งใน ขั้นตอนพิธีกรรมละครรำแก้บน คณะฉลองศิลป์ ณ วัดศีระทองนี้ จะมีแค่พิธีกรรมช่วงก่อนการแสดงเท่านั้น โดยจะแบ่งเป็น

1.1 พิธีไหว้ครู ของละครรำแก้บน คณะฉลองศิลป์จะกระทำโดยผู้จัดการคณะยกเศียรพ้อแก่ใน ตู้ขนาดเล็กเข้ามาในศาลา วางไว้ด้านหน้าผู้แสดง โดยหันหน้าเศียรพ้อแก่ออก และทางกรรมการวัดจะเป็นผู้ จัดเครื่องบูชาครู หรือเครื่องกำลไว้ให้แก่ผู้จัดการคณะสำหรับประกอบพิธีไหว้ครู เครื่องกำลประกอบไปด้วยดอกไม้ หรือพวงมาลัย 1 พวง บุหรี่ 1 ซอง เหล้าขาว 1 ขวด เงินกำล 12 บาท จากนั้นผู้จัดการคณะจะเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโดยนำพวงมาลัยหรือดอกไม้ มาไหว้ด้านหน้าของเศียรพ้อแก่ เชิญองค์เทพทุกองค์ไม่มีคาถา ไหว้ด้วยพวงมาลัย และนำเครื่องบูชาครูกลับไปไหว้ที่ตั้งของคณะ เนื่องจากทางวัดไม่ให้ทำพิธีไหว้ครู ตรงบริเวณองค์พระราหู (ซูทิพย์ ปิ่นเวหา, 2564)

1.2 การโหมโรง หลักจากหัวหน้าคณะ นักดนตรีได้ทำการไหว้ครูแล้ว เวลา 9.00 นาฬิกา นักดนตรีจะเริ่มบรรเลงโหมโรงในบริเวณฝั่งขวาขององค์ศาลา หันหน้าวงไปทางองค์พระราหู เพื่อเป็นการ ประชาสัมพันธ์ให้คนทราบที่กำลังจะมีละครรำแก้บน ตลอดจนให้นักแสดงเตรียมตัวให้พร้อมก่อนการแสดง เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการโหมโรงเป็นเครื่องดนตรีวงพิพาทย์ ได้แก่ โทนชาตรี ระนาดเอก ตะโพนไทย กลองทัด ฉิ่ง ฉาบเล็ก และกรับ ลักษณะเพลงที่ใช้ประกอบการบรรเลงในขณะโหมโรงมีทั้งสิ้น 5 เพลง คือ สาธุการ เหาะ รัว ลาเดียว กรม ชำนาญ แต่บางครั้งก็ขึ้นอยู่กับเวลา หากมีเวลาเหลือจะบรรเลงแบบเต็ม ถ้ามีเวลาน้อยจะตัด หรือบางครั้งจะบรรเลงแค่สาธุการเพลงเดียว ซึ่งจะขาดเพลงสาธุการไม่ได้ในโหมโรง และจำนวนเพลงที่ใช้บรรเลงจะขึ้นอยู่กับเวลา เมื่อจบชุดโหมโรงแล้ว พิพาทย์จะบรรเลงเพลงวา เป็โรงมา เริ่มการแสดง ซึ่งเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของดนตรีไทยอยู่แล้ว (สุรินทร์ ศรีอนันต์, 2564)

1.3 การไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ก่อนที่จะเริ่มการแสดง ผู้ว่าจ้าง หรือผู้ที่บนบานศาลกล่าวต่อองค์พระ ราหู จะต้องนำดอกไม้ธูปเทียนที่ทางวัดจัดชุดไว้ให้ ประกอบไปด้วย ธูป 9 ดอก ดอกไม้สด 1 ไหว้ทำความ เคารพหน้าองค์พระราหู พร้อมทั้งบอกกล่าวให้องค์พระราหูทราบถึงการแก้บน และขอพรอีกนานัปการ จากนั้นจึงถวายสิ่งของต่าง ๆ ที่จัดเตรียมมาเพื่อแก้บน และการไหว้เจ้านี้ ผู้ว่าจ้างแต่ละคนจะดำเนินการไหว้ ด้วยตัวเอง และจึงเดินมาจองละครรำแก้บน เพื่อถวายให้แก่องค์พระราหู

1.4 การร้องไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นการร้องประกาศเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เจ้าภาพได้ดลบันดาลไว้ให้ ทราบและมารับสินบน เพื่อขาดสินบนจากกัน ซึ่งก่อนหน้าการร้องไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้จัดการคณะจะต้องเป็นผู้ สอบถามรายละเอียดในการร้องก่อน ซึ่งคณะฉลองศิลป์ที่ทำการตั้งโต๊ะละครรำอยู่วัดศีระทองนี้ จะให้ผู้ ว่าจ้าง เขียนชื่อผู้ว่าจ้าง เรื่องที่บนบานศาลกล่าว หรือรายละเอียดของสินบนทั้งหมดที่ได้กล่าวคำบนบานไว้ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้นักร้องสอดแทรกรายละเอียดดังกล่าวลงไปในบทร้องได้อย่างถูกต้องและให้ขาดสินบนกัน โดยผู้จัดการคณะ จะส่งใบรายชื่อให้กับพิธีกร และพิธีกรจะเป็นผู้บอกรายชื่อแก่นักร้อง นักร้องจะเริ่มร้อง ไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยจะร้องบอกให้ผู้ว่าจ้างพนมมือไปด้วยจนจบเพลง โครงสร้างของบทร้องไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ แบ่งได้เป็น 3 ส่วน คือ 1) ร้องไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ 2) ร้องให้พรผู้จัดทำ 3) ร้องตัดสินบน (กุสนฉันท ชะตารุ่ง,

2564) ขั้นตอนของพิธีกรรมดังกล่าว เป็นพิธีกรรมที่ผู้แสดงละครรำแก้บนคณะฉลองศิลป์ ทำเป็นประเพณี สืบต่อกันมา

2. ขั้นตอนของการแสดง คือการแสดงละครรำ เมื่อทำพิธีกรรมก่อนการแสดงเสร็จสิ้นลง การแสดง ละครรำก็จะเริ่มขึ้นด้วย รำถวายมือเพลงช้าเพลงเร็ว รำถวายมือชุดเพลงหรือรำถวายชุดพิเศษ

2.1 ละครรำก็จะเริ่มขึ้นด้วยการรำถวายมือ เพลงช้าเพลงเร็วแบบตัด โดยผู้จัดการคณะหรือนักร้องจะเป็นผู้ประกาศ ว่าจะเริ่มทำการรำถวายมือแล้ว ปี่พาทย์บรรเลงเพลงสร้อยสน ผู้แสดงทำการยกมือ ขึ้นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ท่ารำจะใช้ท่ารำพื้นฐานของเพลงช้าเพลงเร็วเป็นหลัก และได้ถูกตัดทอนให้สั้นลงตามความเหมาะสม เนื่องจากปัจจุบันจำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงความต้องการของผู้ว่าจ้าง หลังจากนั้นจะเป็นการรำถวายมือชุดเพลงเบ็ดเตล็ด

2.2 การรำถวายมือชุดเพลงเบ็ดเตล็ด ซึ่งการรำถวายแบบลักษณะนี้ ทางคณะได้แบ่งการแสดง ออกเป็นรอบ และแบบเป็นชุด เพื่อให้ผู้ว่าจ้างเลือก คือ การแสดงเป็นรอบหนึ่งนั้น จะไหว้ 1 ครั้ง สอดสร้อย ยืนขึ้นหรือจิบยวยืนขึ้น และจะทำแม่ท่าหลัก ๆ 2 ท่ารำซึ่งการรำแม่ทำนี้นี้จะเรียกว่าการรำเป็นรอบ จบด้วย รำส่าย และรำเพลงลา จากนั้นจะถอนเท้าลงนั่งคุกเข่าไหว้ 1 ครั้ง เป็นการรำจบ 1 รอบ หากผู้ว่าจ้างต้องการ จำนวนรอบที่มากขึ้น เช่น 99 รอบ จะเหลือการรำแม่ท่าแค่รอบละ 1 ท่ารำ นักแสดงจะรำแม่ท่าทั้งหมด 99 ท่า อาจมีซ้ำบ้างสลับกันไป โดยจะมีพิธีกรคอยบอกจำนวนรอบ และหัวหน้านางรำจะเป็นคนขึ้นท่ารำ เพื่อนำ นางรำที่เหลือให้รำพร้อมเพียง ในท่ารำเดียวกัน ลักษณะการรำจะใช้พื้นฐานของเพลงแม่บท นำท่ามาร้อย เรียงกัน ซึ่งจะมีลักษณะการใช้ท่ารำดังนี้

ภาพที่ 3 ท่ากিন্নรรำ (จิบยว)
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 4 ท่าเทพพนม
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 5 ท่าจิ้นสาวไล่
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 6 ท่าชักแบ่งผัดหน้า
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 6 ท่าผาลาเพียงไหล่
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 7 ท่ารำชักแบ่งผัดหน้า
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 9 ท่าสอดสูงส่งจิบหลัง
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 8 ท่าเลียบถ้ำ
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 11 ท่าขัดจางนาง
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 10 ท่ารำสาย
ที่มา: ผู้วิจัย

จากตัวอย่างเป็นละครรำแกบน 3 รอบ โดยท่ารำจะแบ่งออกเป็นช่วงแรก ไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ยกมือไหว้จรดหน้าผาก 1 ครั้ง และสอดสร้อยมาลายืนขึ้นรำท่าจิบยาวหรือท่ากนิรรำ และเริ่มรำในช่วงที่ 2 คือ รำแกบน 3 รอบ ประกอบด้วยแม่ท่า 6 แม่ท่า คือท่าชักแบ่งผัดหน้า ท่าจิ้นสาวไล่ ท่าผาลาเพียงไหล่ ท่าชักแบ่งผัดหน้าอีกรอบ ท่าสอดสูงส่งจิบหลัง ท่าเลียบถ้ำและท่าขัดจางนาง จากนั้นช่วงสุดท้ายของการรำ จะทำท่ารำสายและจบด้วยเพลงลา ถอนเท้านั่งลงคุกเข่าพนมมือไหว้ เป็นการจบรำแกบนแบบ 3 รอบ ซึ่งจะใช้ท่าชักแบ่งผัดหน้าเป็นท่ารำหลักก่อนขึ้นท่ารำแต่ละรอบ และทั้งนี้การรำแต่ละรอบ ในการทำแม่ท่าต่าง ๆ หรือลีลาท่าเชื่อมรำ จะขึ้นอยู่กับคนขึ้นท่า ที่รำด้านหน้า อยู่ขวามือของนักแสดง นอกจากนั้นยังมีละครรำ

ถวายปกติไม่ใช่เพื่อแก้บนจะแตกต่างกับรำแก้บนตรงที่บทไหว้เจ้านั้น การรำถวายเป็นรอนิยมรำถวาย แก่องค์พระราหู

ส่วนการรำเป็นชุดนั้น เป็นการรำเต็มเพลง เช่น ระบำเทพบันเทิง รำซัดซาตรี ระบำลพบุรี ระบำศรีวิชัย ระบำอัสวลิลา ระบำดอกบัว ระบำแขก เป็นต้น นอกจากนั้นยังสามารถรำเพลงลูกทุ่ง เพลง อวยพรวันเกิด ตามที่ผู้ว่าจ้างต้องการด้วย การรำเป็นชุดนิยมรำถวายเพื่อการแก้บน อย่างเช่น เมื่อผู้ว่าจ้างได้ บันบานสำเร็จอย่างที่ตั้งใจ จะมาจ้างละครรำให้แก้บนชุดใหญ่ ซึ่งจะถวายละครรำแก้บน แก่องค์พระราหู 9 ชุดด้วยกัน คือ 1) ฟ้อนมาลัย 2) ฟ้อนแพน 3) ระบำมยุราภิมณฑ์ 4) เชิงกระต๊อบ 5) รำเพลงลาวเชียงใหม่ 6) ระบำตารีกีปัส 7) รำเพลงมนต์เสียงเพลง (ทำนองเพลงแขก) 8) ระบำอัสวลิลา 9) ระบำกลองยาว ซึ่งบาง เพลงก็มีความหมายเป็นการอวยพร ปิดเป่าสิ่งไม่ดีให้หมดไป และสนุกสนาน ทั้งนี้การจัดลำดับเพลง หรือ เลือกเพลงในการรำถวายแต่ละชุด ขึ้นอยู่กับนักร้องทั้งสิ้น หรือบางเพลงจะเป็นเพลงที่ผู้ว่าจ้างขอเป็นพิเศษ เช่น เพลงมนต์เสียงเพลง (ทำนองเพลงแขก) ผู้ว่าจ้างมีความเชื่อว่าองค์พระราหูชื่นชอบ เป็นต้น สำหรับ ทำรำได้ถูกตัดทอนให้สั้นลงตามความเหมาะสม ใช้เวลารำเพลงละ 2-3 นาที เนื่องจากปัจจุบันจำเป็นที่จะต้อง คำนึงถึงความต้องการของผู้ว่าจ้าง ที่มีจำนวนมาก จึงต้องเร่งรัดการแสดงให้ทันต่อความต้องการ การแสดง รำถวายมือชุดเพลงเบ็ดเตล็ดที่วัดศิระชะทองนี้ แสดงเป็นคู่ 3 คู่ คือ ผู้แสดงตัวพระ และผู้แสดงตัวนาง รวมทั้งหมด 6 คน จะไม่น้อยไปกว่า 2 คู่ จากการสังเกตรูปแบบการแปรแถวในการรำถวายมือชุดเบ็ดเตล็ดนั้น มีอยู่ไม่กี่แบบคือ รำอยู่กับที่ สลับที่ระหว่างคนด้านหน้า กับคนด้านหลัง สลับที่เดินส่วนกันระหว่างคน ด้านข้าง หมุนซ้าย หมุนขวา เดินเป็นวงกลม หรือแปลเป็นแถวตอนเรียงหนึ่ง และทำท่าพร้อมกัน เนื่องจาก พื้นที่ของผู้แสดงจะจำกัดอยู่บนพรม สีเหลี่ยมผืนผ้า มีพื้นที่การแปลแถวไม่มากนัก

ภาพที่ 12 การรำเป็นชุด เพลงอัสวลิลา

ที่มา: ผู้วิจัย

ละครรำแก้บนของคณะฉลองศิลป์ ที่วัดศิระชะทอง จะแต่งกายยืนเครื่องพระ - นาง แบบชุด เลื่อม นุ่งห่านาง และนุ่งจีบโจงหางหงส์สำเร็จ มีการสวมใส่ถุงน่องแค่อ่อนเท้า เครื่องดนตรีที่ใช้วงปี่พาทย์ ไม่แข็งเครื่องห้าเป็นพื้นฐาน เนื่องจากทางคณะมีผู้บรรเลงเป็นจำนวนน้อย จึงจัดรูปวง ออกมาตามความ

สะดวกของการบรรเลงได้แก่ ระนาดเอก ตะโพนไทย กลองทัด โทนชาตรี และฉิ่ง หากเป็นงานขนาดใหญ่ทางคณะจะจัดหานักดนตรีให้ถูกต้องตามลักษณะปีพาทย์ไม้แข็งเครื่องคู่ อุปกรณ์ประกอบการแสดงของนางรำ ประกอบไปด้วย พวงมาลัย พัด ช่อดอกบัว หอก ม้าแพง เป็นต้น

2.3 รำถวายมือชุดเพลงพิเศษ คือ จะเป็นในลักษณะการรำเดี่ยว ใช้เวลาแสดงต่อชุดประมาณ 10-15 นาที รำถวายชุดพิเศษนี้จะรำบริเวณหน้าองค์พระราหู เช่น รำปลายชุมพล รำมนโระหับบูชาญ รำฉุยฉาย เป็นต้น ส่วนใหญ่การรำชุดพิเศษนี้จะเป็นผู้ว่าจ้างเจ้าประจำที่มาขอพร และแก้บนต่อองค์พระราหู นอกจากผู้ว่าจ้างจะเลือกเพลงแล้ว ยังระบุตัวนักแสดงเฉพาะคนด้วย เพราะเชื่อว่าองค์พระราหูจะพึงพอใจกับการรำของนักแสดงคนที่ตนระบุ การแสดงรำถวายมือชุดพิเศษ จะไม่ได้มีทุกครั้งที่มาทำการแสดง ณ วัดศิระชะทอง จะมีเป็นบางครั้งเท่านั้น และต้องมีการจองชุดพิเศษล่วงหน้า เนื่องจากต้องเตรียมเครื่องแต่งกายตามเพลงนั้น ๆ

3. ขั้นตอนท้ายจบการแสดง คือ ในการแสดงแต่ละครั้งปีพาทย์จะเป็นผู้กำหนดจบเพลง หรือพิธีกรจะเป็นผู้กำกับการรำ ซึ่งช่วงจบการแสดงจะแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ ช่วงที่จบการแสดงหมดรอบ และช่วงจบเพราะหมดเวลาแสดง คือ 1) แบบที่ 1 คือจบการแสดงแต่ละชุด แต่ละรอบที่ผู้ว่าจ้างขอถวายละครรำแก้บน จะจบด้วยนักร้อง หรือพิธีกรจะประกาศพูดอำนวยอวยพร และบอกเสร็จสิ้นพิธี 2) แบบที่ 2 จบการแสดงของวัน นักแสดงก็จะไหว้ขอบคุณนักดนตรี นักร้อง พิธีกร หัวหน้าคณะและไหว้องค์พระราหูทางคณะก็ช่วยกันเก็บสถานที่ และกลับไปเก็บอุปกรณ์ เครื่องรำ ณ ที่ตั้งของคณะฉลองศิลป์

โดยละครรำแก้บนคณะฉลองศิลป์ที่มีรูปแบบและลำดับขั้นตอนที่กล่าวมา จะทำการแสดงเป็นประจำที่วัดศิระชะทอง จังหวัดนครปฐม ทุกวันพุธ เวลา 9.00-21.00 น. และวันอาทิตย์ เวลา 9.00-17.00 น. จะเห็นได้ว่าการแสดงเพื่อการแก้บนของคณะฉลองศิลป์ สิ่งที่ขาดไม่ได้ในพิธีกรรมการตัดสินบนเลย คือ การรำถวายมือ เป็นสิ่งสำคัญที่สุด จะทำการรำทุกครั้งก่อนการแสดงละครเป็นเรื่อง หรือละครรำถวายชุดอื่น ๆ เพื่อแก้บน ทั้งนี้เพื่อเป็นการรำเบิกโรงแล้ว ทางคณะยังถือว่าเป็นการบอกกล่าวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้รับรู้ถึงการขาดสินบนในวันนี้ ดังนั้นจึงมักจะรำถวายมือก่อนการแสดงแก้บนทุกครั้ง ไม่ว่าจะศาลเจ้า องค์เทพ หรือหน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้จัดทำได้บนบานไว้

บทบาทของคณะฉลองศิลป์ที่มีต่อการแก้บน คณะฉลองศิลป์มีการรับงานมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ก่อนจะมีชื่อคณะ และมีการตั้งรับแก้บนเป็นที่หลักอยู่ 2 ที่ด้วยกัน คือวัดไร่ขิง วัดสว่างอารมณ์ และวัดศิระชะทอง แต่ด้วยสถานการณ์โรคระบาด ทางวัดไร่ขิง และวัดสว่างอารมณ์ ก็หยุดทำการแสดงไป ส่วนวัดศิระชะทองเมื่อคลายล็อกดาวน์ยังคงเปิดทำการแสดงอยู่ประจำทุกวันพุธ และวันอาทิตย์ การแก้สินบนด้วยละครรำต่อองค์พระราหูที่วัดศิระชะทอง จังหวัดนครปฐมนี้ ทำให้พิธีกรรมว่าจ้างตัดสินบนสำเร็จได้ โดยผู้ว่าจ้างเมื่อได้สิ่งที่ตนบนบานศาลกล่าวไว้ จะกลับมาทำการแก้บนโดยกลับมาจุดธูปกราบไหว้บูชาองค์ราหู พร้อมถวายของดำ 8 อย่าง หรือ 12 อย่างตามกำลัง และจุดธูปตามจำนวนของคำที่จัดถวาย พร้อมทั้งสวดบทไหว้ราหูที่ทางวัดจัดไว้ให้ หลังจากนั้น ก็เดินมาบอกคณะละครรำว่าแก้บนด้วยละคร ตามจำนวนรอบที่ได้บอกองค์ราหูไว้ ซึ่งทางคณะจัดไว้รอบหรือชุดการแสดงให้ผู้ว่าจ้างเลือก และให้นำปัจจัยใส่ตู้ของวัด จากนั้นผู้ว่าจ้างเขียนชื่อตนเองลงไป ทางคณะจะเรียกอ่านชื่อ ให้ผู้ว่าจ้างตั้งจิตอธิษฐานต่อองค์ราหูบอกกล่าวแก้บน และขอพร นักร้องก็จะร้องสรรเสริญองค์ราหู บอกกล่าวชื่อผู้ว่าจ้างมาแก้บนด้วยละคร อำนวยอวยพรต่าง ๆ

จบด้วยการขอให้ตัดสินขาดสินบนกันไป เป็นการจบพิธีการตัดสินบนในบทร้อง และนักร้องก็จะเรียกเพลงให้นักดนตรีบรรเลง โดยการเลือกเพลงแต่ละครั้งนักร้องจะมีหลักในการเรียกว่าเพลงที่จะรำถวายแก่บนนั้นจะต้องสื่อความหมายถึงความมั่งคั่ง อุดมรุ่งเรือง ขอพรให้หน้าที่การงานเจริญก้าวหน้า สุขภาพแข็งแรง ประสบความสำเร็จ ความโชคดี ซึ่งหากผู้ว่าจ้างตั้งใจ หรือบนบานเพลงใดต่อองค์พระราหู มาแจ้งแก่ทางคณะให้ทำการแสดงได้ หรือบางครั้งจะมีการโทรนัดหมายเลือกเพลง เลือกผู้แสดงไว้ล่วงหน้าก็ได้

อภิปรายผล

ต้นตระกูลคณะฉลองศิลป์นั้นไม่ได้มีรากฐานเป็นนครปฐมโดยแท้ แต่พื้นเพอยู่ที่จังหวัดกาญจนบุรี เมื่อเกิดความเจริญรุ่งเรืองโดยรอบองค์พระปฐมเจดีย์ มีเส้นทางรถไฟตัดผ่าน ส่งผลให้เกิดความเจริญในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านนาฏศิลป์ และการละคร คณะละครที่เป็นคณะแรก คือ คณะฉลองศิลป์ สายตระกูลของคณะละครนี้คือ พันธุ์ภักดี จึงมีคณะแยกออกไปทั้งที่เป็นเครือญาติ และลูกศิษย์ ซึ่งสอดคล้องกับ วิเศษ แก้วเอี่ยม (2549) ศึกษาเรื่อง พัฒนาการและการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของละครนอก ในจังหวัดนครปฐม พบว่า คณะละครนอกที่อยู่ในจังหวัดนครปฐมปัจจุบันนี้ ตามประวัติดั้งเดิมนั้น ไม่ได้มีมูลำเนาอยู่ในจังหวัดนครปฐม แต่มีมูลำเนาอยู่ในชุมชนรอบ ๆ พื้นที่จังหวัดนครปฐม เช่น จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดสมุทรสงคราม สืบเนื่องมาจากจังหวัดนครปฐมเมื่อครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยากระทั่งถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) นั้น จังหวัดนครปฐมยังเป็นเมืองร้างไม่มีผู้คนอาศัยเนื่องจากเป็นป่ารก จนกระทั่งเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ และมีการขุดคลองเจดีย์บูชาเพื่อเป็นเส้นทางคมนาคม ครั้นเมื่อเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ องค์พระปฐมเจดีย์ต่อจากรัชกาลที่ 4 และได้มีการสร้างทางรถไฟสายใต้ผ่านจังหวัดนครปฐม ทำให้การสืบเนื่องมาจากเมืองศรีปฐมเจดีย์เป็นศูนย์กลางของสังคมในจังหวัดนครปฐมในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านความเชื่อความศรัทธา ด้านการศึกษา ด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมืองการปกครอง สำหรับคณะละครนอกที่เข้ามาเป็นคณะแรก คือ คณะของนางเล็ก พันธุ์ภักดี ซึ่งเดิมมีมูลำเนาอาศัยที่ตำบลท่าเรือ อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี ได้เข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 5 ราว พ.ศ. 2444-2446 ปัจจุบันคณะ “ละครนอก” ในจังหวัดนครปฐมมีอยู่ 9 คณะ ซึ่งมีการสืบทอดมาจากระบบเครือญาติและลูกศิษย์ ของ 2 คณะ คือ 1) ตระกูลพันธุ์ภักดี และ 2) ตระกูลสังขิโย

รูปแบบขั้นตอนในการแสดงละครแก่บน คณะฉลองศิลป์ วัดศีรษะทอง จังหวัดนครปฐม คือขั้นตอนพิธีกรรม และการแสดง เริ่มจากตั้งก้านลโห่ครุฑูษี บรรเลงโหมโรง ร้องสรรเสริญองค์พระราหู และต่อยด้วยเบิกโรงรำถวายมือ เป็นขั้นตอนที่จะเริ่มก่อนทำการแสดงแก่บนทุกรูปแบบของคณะ ขาดไม่ได้เลย จากนั้นเริ่มการแสดงละคร หรือรำเบ็ดเตล็ด และเมื่อหมดเวลาจบการแสดง ซึ่งสอดคล้องกับช่วงแรกของการทำพิธี และการทำการแสดงของ ปภัสสร เจริญพิสัยสุข (2561) ศึกษาเรื่อง กระบวนรำถวายมือแก่บน บูชาหลวงพ่พุทโธโสธร พบว่ารูปแบบขั้นตอนในการแก้บนหลวงพ่พุทโธโสธร คือ ขั้นตอน พิธีกรรม และการแสดง เริ่มจาก ภาคเช้า พิธีกรรมและการแสดงละคร โดยเริ่มจากตั้งก้านลพูชาครู การบรรเลงโหมโรง เบิกโรงด้วยการรำถวายมือบูชาหลวงพ่พุทโธโสธร ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดและขาดไม่ได้ จากนั้นเริ่มการแสดงละคร

ชาตรี และพิธีลาเครื่องสังเวยก่อนเวลา 12.00 น. ภาคบ่ายเป็นการแสดงละครต่อจากภาคเช้า และพิธีลาโรง ซึ่งจบลงด้วยการที่หัวหน้าคณะกล่าวขอบคุณและอวยพรเจ้าภาพ

ข้อเสนอแนะ

ควรมีการศึกษาคณะละครอื่น ๆ ในจังหวัดนครปฐมที่ยังคงเหลืออยู่ เพื่อเป็นการเปรียบเทียบวิธีการแสดง การบริหารจัดการ เป็นต้น จะได้เป็นการเก็บข้อมูลจากคณะละครแก้บนคณะอื่น ๆ ในจังหวัดนครปฐม เพื่อเป็นแนวทางในการสืบสานวัฒนธรรมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กุสนฉันท์ ขะตารุ่ง. (2564, 23 พฤษภาคม). นักแสดงอาวุโสคณะฉลองศิลป์. สัมภาษณ์.
- ชุติพย์ ปิ่นเวหา. (2564, 14 กุมภาพันธ์). ผู้จัดการคณะคณะฉลองศิลป์. สัมภาษณ์.
- ปภัสสร เจริญพิสัยสุข. (2561). กระบวนการรำถวายมือแก้บน หลวงพ่อพุทธโสธร. (วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์)
- วิศิษ แก้วเอี่ยม. (2549). พัฒนาการและการปรับตัวเพื่อดำรงอยู่ของ “ละครนอก” ในจังหวัดนครปฐม.
(งานวิจัยที่ได้รับทุนอุดหนุน, มหาวิทยาลัยคริสเตียน)
- วิศิษ แก้วเอี่ยม. (2564, 14 กุมภาพันธ์). เจ้าหน้าที่ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอเมืองนครปฐม มหาวิทยาลัยคริสเตียน
สัมภาษณ์.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2532). ร้อง รำ ทำ เพลง : ดนตรีและนาฏศิลป์ชาวสยาม. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุรินทร์ ศรีอนันต์. (2564, 19 พฤษภาคม). นักดนตรีคณะฉลองศิลป์. สัมภาษณ์.